

FOIȘOARA

TELEGRAFULUI ROMAN.

Nr. 10.

Sibiu, 12 Maiu 1877.

Anul II.

Apare la doue septemăni. Corespondențele să se adreseze la redacțiunea Telegr. român cu adausul „pentru Foișoară“.

Biserică și economie.

(Urmare și sfârșit).

II.

Pentru rezolvirea acestei întrebări este de lipsă a face o reprivire istorică asupra dezvoltării serbătorilor în biserica noastră. Ținerea sâmbetei în legea veche este o instituțiune dumnezească, datează dela facerea lumii. Christos sancționează ținerea zilei a șaptea în septemână; combate însă cu toată ocaziunea esplicarea literală a legii, dând acesteia un înțeles liberal. Pe când rabinii Evreilor determinau și numărau pe rând faptele în concret, mergând până în minuțiosități și răspundându-și ci, ce este și ce nu este ertat a se lucra în ziua sâmbetei, pe atunci Christos combate această esplicare greșită a legii și îndreaptă pre oameni la toată ocaziunea dată a nu se pierde în formalisme, ci a se ține mai mult de *spiritul* legii.

În legea nouă creștinii au mutat ziua a șaptea de serbătoare pe a doua zi după sâmbetă, legând de ea actul cel mai însemnat în religiunea creștină, adecă actul învierii lui Christos. Având deci ziua a șaptea de serbătoare o însemnătate atât de adencă în lege, și chiar din punct de vedere omenesc fiind ea o instituțiune foarte rațională va rămâne pentru toate timpurile o instituțiune sfântă dumnezească.

În serbătorile „impărătesci“ (prasnice) se celebrează acte, cari sunt obiecte ale dogmelor; prin urmare ca părți ale religiunii creștine de un caracter universal bisericesc, ele au fost o urmare firească a vieții creștinului.

Serbătorile bisericesci (serbătorile sfinților), cari în decursul timpului s'au tot înmulțit, sunt o creațiune mai mult omenească. Ele au un caracter particular. „Canonisarea“ sau „numărarea între sfinți“ este potrivită cu *spiritul* bisericeii. „Viața sfinților“ este o istorie a faptelor sfinților. Virtuțile lor creștinesci sunt tot atâtea tipuri pentru conformarea vieții creștinului. Pentru cinstirea sfinților însă ajunge 1—2 oare

din zi, lăsându-se libertate creștinului să folosească celălalt timp pentru trebuințele sale de existență.

Cinstirea sfinților s'a introdus în viața biserică, parte cu consensul general al bisericeii, parte prin decisiunea particulară a unei părți a bisericeii, după aplecările naționale, după meritele unui sfânt pentru o anumită țară sau chiar numai cetate. Dacă ziua unui apostol se serbează în biserică riguros cu sistarea lucrurilor mai grele, tot așa merită și alți apostoli și chiar toți; dacă un sfânt părinte al seculului al IV, precum sfântul Niculae, Vasilie etc., se ține strins în biserică, de ce nu și ceilalți, precum Atanasie cel mare etc., cari tot așa de mult s'au meritat pentru biserică? Am putea zice, că un fel de predilecțiune sau dispozițiune a creștinilor a decis a se ține serbătorile așa precum le avem astăzi. Tot asemenea predilecțiuni ar fi putut decide, ca în loc de 20—30 serbători, ce avem astăzi, să fie încă odată așa de multe.

Serbătorile cele multe s'au introdus în primii opt seculi ai creștinismului. Ele sunt produsul *spiritului* celui intensiv religios, care caracterizează timpul acela. Unde ajungeam oare, dacă creștinii continuau a introduce serbători? Să documenteze cine-va astăzi, că din punct de vedere al dreptului, biserica n'ar pute încă și astăzi introduce serbători, precum au făcut creștinii cei d'ântei! Au doară au încetat de tot a se mai ivi și astăzi bărbați însemnați bisericesci, cari ar merita a se număra între sfinți? Un semn trist ar fi acesta pentru biserica lui Christos, despre care credem, că tot mai mult și mai mult prosperează. Mulțumită însă prevedinței divine, care a îngrijit, ca biserica să aibă în tot timpul bărbați aleși ai ei. Vechimea anilor nu adaugă nimic la meritele ce și le-a câștigat cine-va. Prin urmare, cu drept ar trebui să punem între sfinți și pre bărbații de astăzi ai bisericeii, cari se disting intru cele sfinte. Cu toate acestea biserica ar ajunge ad absurdum, dacă ar continua și pe viitor cu introducerea de serbători. Ar ajunge a ocupa toate zilele din an cu serbători. Aceasta nu este rațional și

nu se poate. Noi avem prea mult și cu serbătorile, cari s'au introdus succesive in biserică și este de lipsă a le mai reduce și pre acele și respective a le ține după un tipic și in înțelesul trebuințelor timpului. Cu acelaș drept, cu care biserica a introdus prea multe serbători, cu acelaș drept tot biserica *poate* după reclama timpului să le și reducă la mai puține.

Dacă călugărul din mănăstire, care și-a ales viața singuratică numai pentru a se ocupa cu lucrurile sfinte, a făcut din toate zilele serbători pentru cinstirea sfinților, nu urmează să facă tot asemenea și omul in societate, pentru că nu toți pot toate. Dacă monachului i-a plăcut a prelungi servițiul divin până la 6—10 oare pe zi, și pentru ași umplè timpul a cânta de câte 5 ori o stichiră, nu pot aceeași face și creștinii, cari se luptă cu trebuințele vieții. Monachul se ingrija numai de sine, cerșea dela alții pentru esistența sa, trăia din milostenia abundantă a pioșilor creștini; deci putea să cânte. Din contră creștinul laic eră nevoit ca și furnica sirguitoare a aduna pentru subsistența sa și a familiei sale, a contribui pentru societate și stat.

Adevărat că călugării in timpurile acelea au rezolvit probleme frumoase pentru biserică. Ei au imbogățit literatura bisericească, dând bisericeii pentru toate timpurile un repertoriu bogat de scrieri și cântări frumoase. Simțul lor religios, i-a inspirat cu idei inalte, cari le-a lăsat bisericeii ca o comoară neprețuită. Creștinul le poate folosi spre ași imbogați spiritul, fără a se lega strins de tipicul cel amplu, dezvoltat in mănăstiri; și dacă când-va s'a putut totuși, ca laicii creștini să țină cultul sfinților cu rugăciuni multe și lungi ca in mănăstire, astăzi nu se mai poate! Inainte vreme s'a putut, pentru că toți deopotrivă, Germăni, Francezi, Români mergeau pe jos și desculți la Ierusalim; astăzi însă alte națiuni merg cu drumul ferat in Asia, nu ca să cerceteze Ierusalimul, ci ca să exploateze bogățiile pământului. Noi Românii însă am ramas tot unde am fost. Inainte vreme oamenii se rugau mai mult, lucrau mai puțin, și totuși aveau destul pentru subsistență; astăzi însă face trebuință a se ruga mai puțin și a lucra mai mult.

Christos însuși ne învață, cum trebuie să ne rugăm. El zice la Mateiu (cap. VI v. 5—13): „Și când te rogi, nu fi ca fărnicii, că iubesc prin adunări și prin unghiurile uliților stând să seroage, ca să arete oamenilor: Amin, zic voue, că și iau plata lor. Ear tu când te rogi, intră in cămara ta și incuind ușa, roagăte tatălui tēu celui intru ascuns și tatăl tēu cel ce vede intru ascuns va respălți ție intru arătate, și rugându-ve să nu grăiți multe, precum păgânii, că li se pare

că intru multă vorbă a lor se vor auzi. Deci nu ve asemănați lor, că știe tatăl vostru de ce aveți trebuință mai nainte de a cere voi dela dēnsul. Deci așa să ve rugați voi: „Tatăl nostru etc.“

Christos poruncesce apriat să ne rugăm scurt, dar din inimă; oamenii însă s'au abătut dela această poruncă, inmulțind fără margini rugăciunile și serbătorile. Asemănând cuvintele lui Christos de mai sus cu starea din biserica noastră, vrënd nevrënd trebuie să conceadă ori și cine, că ne-am apropiat, de cum-va nu am intrecut chiar starea bisericeii din legea vechie, pe care o combate Christos.

Resumând deci cele de mai sus, ajungem in resolvirea intrebării puse la rezultatul, că a reduce numărul serbătorilor și a simplifica rugăciunile, nu numai nu ar fi ceva contrar spiritului religiunii lui Christos, dar este chiar in conglăsuire și cu spiritul și cu litera legeii evangelice.

Constatându-se mai întei necesitatea reducerii serbătorilor, constatându-se apoi, că reducerea serbătorilor nu stirbesce nimic din ale legeii, urmează, că cei chemați să se ocupe cu reforma aceasta neesențială. Pentru a pute in- treprinde această operație reformatorică in biserica orientală fără a vătēma simțul religios al creștinilor dedați la cele de astăzi, se recere forma corespunđetoare. Poporul prēste tot și in special poporul nostru este conservativ in cele religioase și naționale, — una din cele mai prețioase însușiri pentru imprejurările politice și sociale, in cari a viețuit. Este de lipsă dar a fi cu precauțiune, ca nu prin o reformă cât de mică să se sgudue basa solidă a poporului. In legătură cu cele de mai sus, ne vom ocupa cu intrebarea, cum s'ar pute reduce numărul serbătorilor in biserica noastră.

III.

Dificultățile la facerea unor reforme in biserica, precum ar fi reducerea numărului serbătorilor, sunt de doue categorii. In prima categorie punem dificultățile canonice, cari privesc intreaga biserica a resăritului; in a doua categorie punem dificultățile, ce imediat am intimpina la popor cu ocasiunea introducerei reformelor in biserica. Cercetând dificultățile de categoria primă constatăm dela inceput, că ar fi un principiu periculos, dacă singuraticile părți ale bisericeii orientale, fie după loc, stat sau naționalitate, ar pași unilateral la introducerea de reforme in biserica. Pe calea aceasta am ajunge a vedē desmembrându-se biserica resăritului și perđēnd caracterul ei universal (ecumenic.) Dacă a ramas ceva bun in biserica orientală, pe lângă atâtea desastre din afară, ce o au ajuns in decursul

timpului, este, că ea atât pe terenul dogmatic și-au păstrat o unitate cât și pe terenul cultului din afară uniformitate. Este de lipsă, ca această unitate și uniformitate să se țină și pe viitor.

Se nasce de sine intrebarea, până unde este necesitate a merge cu principiul uniformității. Despre dogme nu mai poate fi vorba; aici nu se va incerca nimenea a clătina nici cea mai mică părticică a sistemului dogmatic. Pe terenul cultului însă, biserica noastră dela început a fost liberală; ea n'a impus națiunilor o singură limbă, ci fie-cărei națiuni a lăsat limba ei in biserică. Biserica resăritului între marginile susținerii principiului unității a conces bisericilor un grad de dezvoltare proprie pe baza națională. Această concesiune se bazează pe legile raționale fizice, cari și ele sunt dumnezeesci. Multe obiceiuri ca produse și caractere ale deosebitelor timpuri s'au încetățenit in biserică; altele așa de multe ca in-vechite și nepotrivate cu spiritul timpului s'au abolit și au dispărut cu totul din biserică. Ba aflăm, că multe canoane (legi bisericesci codificate) trebuie să cadă din practică, pentru că nu se mai potrivesc cu timpul de astăzi. Ele cu tăcerea se preterează și se scot din intrebuintare. Astfel multe din cele prescrise in „Pravilă“, este imposibil a le mai practiza.

Starea nehotărîtă a legislațiunii bisericesci aduce cu sine, că nu știe omul mai precis de ce să se țină. Starea aceasta se apropie de anarhie. Nu arareori am auzit in viața noastră bisericească, că dacă s'a provocat cine-va la canoanele bisericesci, i s'a respuns de altă parte: dar cine se mai ține astăzi de canoane, ele nu mai corespund timpului de astăzi! Așa se urmează și in practică; pe unul il auzi rădimându-se și provocându-se la canoane, când i vine bine la socoteală și când mai ales face pe avocatul in biserică și tot pe acela il auzi de altă dată combătând canoanele cu foc ear când i vine la socoteală și se pare că și in cazul d'ântei și in al doilea are drept. Eată dar un inconvenient dintre cele mai mari pentru biserică. Acest inconvenient, care nu este alt ceva decât anarhia in biserică, s'ar pute numai așa evita, dacă biserica orientală ar lua la o revisiune toate canoanele și separând pe cele cari nu mai pot avè valoare de cele principale și salutare bisericeii și după împrejurările de astăzi ar decreta de valide pe cele din urmă, scoțând din practică pe cele d'ântei ear pe calea legislativă. Prin operațiunea aceasta curățind uscătura corpului s'ar salva organismul celălalt. Altmintrelea este amenințat intregul.

După cele espuse nimenea nu se va in-

doi, că este neapărat de lipsă a întreprinde biserica resăritului unele reforme de natură legislativă, rituale și culturale pentru ca să nu ajungă potopul preste ea

Bine ar fi și aproape necesar, ca biserica universală a resăritului să întreprindă operațiunea aceasta; la ceea ce este imposibil însă trebuie să renunțăm. Imprejurările politice naționale de astăzi nu ne lasă nici a spera, că biserica resăritului să mai poată fi reprezentată când-va într'un sinod ecumenic. Lipsa supremă de unele reforme neesențiale, cari nu periclitează unitatea bisericeii orientale universale, îndreptătesce pe bisericile particulare a întreprinde singure pentru sine lucrări folositoare; la aceasta le îndreptătesce și spiritul liberal al bisericeii ecumenice resăritene. Fie-cărei bisericeii după canoane chiar și după praca seculilor primi creștinesci i se recunoasce dreptul a aduce legi mai speciale după recerințele locului, cerându-se dela acelea numai să nu contrazică principiilor generale bisericesci. Acest drept l-a esertat bisericile naționale din una sau altă provincie, din un stat sau altul. Bisericile particulare ale resăritului se bazează astăzi pe naționalitate. Bisericile naționale ale resăritului ar fi chie-mate a delătura și desrădăcina fie-care pentru sine legi și datine, cari nu numai nu se mai pot observa, dar cari poate sunt prejudicioase culturalei și progresului de astăzi. Unele legi din pravilă, care lumea de astăzi cu drept le numesce barbare și cari poartă timbrul abscurantismului seculului de mijloc, posturile prea lungi, pomenile cari sărăcesc poporul, serbătorile cele multe, cari ocrotesc numai lenea și sărăcia, servițiul dumnezeesc care a putut avè loc numai in mănăstire, acomodarea călindarului după rezultatele științei etc. etc., — sunt toate lucruri, la cari bisericile resăritului ar trebui cu o oară înainte a se cugeta.

Să trecem acum și la pedecile de categoria a doua, atingând pe scurt, cum s'ar pute deocamdată in biserica noastră națională română pune in lucrare reducerea numărului serbătorilor.

Din capul locului recunosc, că ar fi greșit, dacă biserica noastră ar demănda pozitiv pe cale legislativă, că cutare și cutare serbătoare să nu se țină. Ea poate însă ficsa acele serbători, cari trebuie să se țină. Remăne apoi la înțelepciunea parochului realizarea ideii acesteia. Poporul fiind conservativ intru ale sale, se va simți vătămât de bună sama, dacă preotul fără tactul recerut ar zice numai, că de azi incolo nu se mai țin serbătorile cutare și cutare. Asta să nu fie! Preotul să meargă la biserică la serbători și, de se poate, in toate zilele; poporul încă să meargă cu ineperea

zilei, de se poate, ear in toate zilele la biserică. Servițiul divin să nu dureze mai mult de o oară; fie-care să poată merge după biserică la lucrul său de zi, afară de dumineci și unele serbători cardinale. In modul acesta s'ar împăca mai bine trebuințele religioase cu cele economice.

Dacă studiem cât de puțin stările și referințele noastre bisericesti de astăzi ne convingem, că chiar preoțimea este care se opune mai mult la reducerea serbătorilor.

Causa este naturală. Preoțimea noastră este avisată la crucerii și groșițele dela popor ce le capăta numai la serbători. De serbători este legată așadar existența preotului nostru. Preoții, cari țin serbători și slujbe mai multe, capăta mai mult. Mai vedem doară încă și astăzi printre noi câte un „făcător de minuni!“ Să retăcem superstițiunile in popor ocrotite de preoțime despre pedepsele sfântului Elie, sfântului Pantilimon, Pelagia (Pălia). Apelăm dar din tot sufletul și din tot cugetul nostru, la un cler luminat in biserică noastră și la asigurarea existenței preoților, cari nu vor întârziă ași face datorința.

Ca să nu rupem însă de tot cu tradițiunile bisericesti, putem afla o formă corespunzătoare de tranziție. In serbătoarea „bisericească“ după biserică să lucre oamenii ceva in favorul material al scoalei sau bisericei, pomenile, pe unde se mai țin, se pot apl ca in alt mod mai practic. In loc ca să ospéteze oameni și cari au și cari n'au lipsă, de multe ori preste măsură, sărăcindu-se de altă parte Românul și altcum sărac — să dea respectivul om, care voiesce a face pomeană o sumă oare-care de bani pentru fondul scoalei sau al bisericei; prin aceasta se indeplinesce fapta milosteniei intr'un mod mai rațional și mai durabil.

La acestea și alte asemenea lucruri este chemat a cugeta clerul nostru, dacă voiesce a preveni la invinuirii nemeritate ca acelea cari de curënd in modul cel mai impetuos s'au făcut din partea chiar a vicepresidentului camerei din România. Lumea rea și mai ales oamenii, cari mai puțin cunosc istoria bisericei ortodoxe, incarcă asupra preoțimei noastre și păcate, care nu le are, cu atât mai tare, care le are; ei ignorează, ca aceea preoțime a fost apostolii românismului, și in timpuri critice chiar martirii naționalității noastre.

Pentru ca să nu i se mai impute dară și pe viitor groșițele și „gologanii“, clerul român să fie și de astădată la înălțimea sa, renunțând la ele și aflând alte mijloace potrivite pentru subsistența sa.

Naum.

Despre apă.

(Urmare).

Un șir nou de schimbări, ce se produc in fisiognomia uscatului in diferite locuri, rezultă din acțiunea mecanică a apei ca munți de gheață. Ne-am duce prea departe voind a intra in amenunțele formării și fenomenelor ghețarilor: ajunge a aminti că, in perioadele de mai nainte ale pământului, și anume in periodul așa numit *glacial*, ghețarii acoperiau un teritoriu mult mai estins de cum acoper azi. In proporție cu masele mari de gheață din acele timpuri, temperatura Europei eră alta decum este azi și prin urmare alta și vegetațiunea și întreaga fisiognomie a continentului nostru.

După ce am vădut din cele premergătoare, care este acțiunea mecanică a apei, să trecem la privirea acțiunii *chemice* a ei.

Am amintit mai sus, unde a fost vorba despre iusuririle apei, că una din iusuririle principale ale ei este: a disolva corpurile solide. Proprietatea aceasta se bazează cu deosebire pe împrejurarea, că apa naturală nici odată nu este pe deplin curată; chiar și apa de ploaș, care se formează din aburii condensați și se poate deci privi ca apă destilată, conține cantități variabile de aer atmosferic, de acid carbonic și nitric, de amoniac ș. a., pe cari le absoarbe in căderea sa din aer. Intocmai precum in laboratorul chemic suntem in stare a disolva ferul, arama, peatra de var, ghipsul, și in scurt toate mineralele, cu ajutorul acidului nitric, acidului hidrohloric, amoniacului ș. a., intocmai așa in laboratorul naturei se face acel lucru, deși cu incetul, prin apa încărcată cu numitele materii. Cu deosebire *acidul carbonic*, absorbit de apă, este unul din agenții cei mai puternici, cari contribue la disolvarea materiilor solide. Acidul carbonic vine in atmosferă, de unde'l absoarbe apa, parte din procesul de respirațiune al animalelor și plântelor, parte din resturile organice, ce se află in putrejune. Dimpreună cu ocsigenul și cu celelalte materii absorbite, acidul carbonic străbate cu apa prin pământ. Ocsigenul se impreună cu diferite minerale din scoarța pământului, formând ocside, ear acidul carbonic se impreună cu acestea, sau cu alte minerale, formând așa numitele *carbonate* (compoziții de un mineral cu acid carbonic). Mineralele ocsidate sunt apoi mult mai apte pentru a fi transformate prin procesul de corosiune, ear carbonatele se disolvă foarte ușor in apă. Cumcă in adevăr apa, ce se străcură prin pământ, disolvă o mulțime de minerale, ne dovedesc așa numitele *isvoare de apă minerală*, cari conțin fer, var, ghips, sulfure, siliciu, iod, brom, aluminu ș. a. m., cari nu pot să fi ajuns in apă,

decât prin disolvarea petrilor, prin cari ea a trecut. Este adevărat, ca aceste isvoare, precum și toate apele curgătoare conțin cantități mici din materiile disolvate. În decursul timpului însă, cantitățile neînsemnate se sumează și constituiesc în sfârșit cantități foarte considerabile. Așa dacă d. e. Renul, după computările făcute, ar conține numai 16 părți material disolvat în 100,000 părți apă, totuși ducând el pe an 26,017,100,000 metri cubici de apă în mare, ar transporta aproape la $3\frac{1}{2}$ milioane metri cubici de material disolvat. Presupunând că și celelalte riuri de pe pământ conțin numai atât material disolvat, cât conține Renul, ne putem face ușor o idee despre masele cele mari, cari se răpesc uscatului prin disolvare, pentru a fi transportate în mare. Rezultatul acestei operațiuni de disolvare, sunt o mulțime de crepături, caverne, peșteri, cari se formează în scoarța solidă a pământului și cu deosebire în acele părți ale ei, cari se compun din munți de peatră de var sau de ghips. De multe ori peșterile, formate prin disolvarea materialului, devin atât de mari încât boltiturile lor nu mai sunt în stare a suporta povara stâncilor, ce zac de-asupra lor; atunci ele se surpă și produc dislocațiuni locale în straturile, cari compun teritoriul dimprejur, sau cauzează cutremure de pământ. Exemple interesante de peșteri formate prin disolvarea stâncilor de var avem la noi mai multe, cu deosebire în Munții-apuseni la *Scărișoara* (ghetarul), la *Vidra de sus*, la *Câmpeni*. Dintre peșterile afară de Transilvania, peștera dela *Adelsberg* din Carniolia și „Grotte des Demoiselles“ din dep. Hérault în Franța au renume european.

Apa încărcată cu materiile disolvate easă sau la suprafața pământului ca isvor, — isvor de apă minerală, sau se străcură mai afund prin stânci. În calea aceasta, soluțiunile vin adese în contact cu corpuri, cătră cari sau apa sau una din materiile disolvate are mai mare afinitate. În cazul acesta sau apa va disolva o parte din materialul nou, ear o parte din materialul vechiu îl va depune, sau că o substanță disolvată se va împreuna cu alta, ce o întâlnește în calea sa, formând combinațiuni mai greu solubile în apă, precum sunt d. e. combinațiunile metalelor cu sulfure. Pe calea indegetată ne putem esplica ușor formațiunea vinelor de metale (de fer, aramă, argint, plumb etc.), cari nu sunt decât o umplere a crepăturilor de printre stânci cu soluțiuni metalice, din cari s'au desbinat metalele, pentru a rămâne acolo, ear apa au curs mai departe, pentru a începe de nou lucrarea sa. Tot de categoria aceasta se ține și formațiunea *agatului* și *silicificarea* lemnului arborilor din pădu-

rile perioadelor antice. În cazul prim, apa încărcată cu siliciu disolvat străbate în cavitățile unor bombe de peatră, în cazul al doilea ea străbate prin țesăturile lemnului: particică după particică siliciul se degagează apoi din soluțiune, așezându-se în pături concentrice sau în forme dendritice ca la agat, sau în țesăturile lemnului, a cărui structură o conservă în mod admirabil. O altă formațiune interesantă, care rezultă din depunerea în un loc nou a materialului disolvat în alt loc, sunt *incrustațiunile*, *stalactiții* și *stalagmiții*, și mai însemnată decât toate formațiunea *straturilor de sare*.

Incrustațiunile, stalagmiții și stalactiții îi aflăm cu deosebire prin munții, cari sunt compuși din peatră de var sau din ghips. O localitate interesantă pentru incrustațiunile sale se află în Transilvania la Vidra de sus în Munții-apuseni, ear o localitate, care ne dă exemple frumoase de stalactiți este ghetarul dela Scărișoara (tot în Munții-apuseni), care și în alte privințe este de mare interes. În stânga dela Vidra easă din munții de var din mai multe caverne mici nesce isvoare, cari se împreună pentru a forma un mic pârâu. Acest pârâu curge pe un plan puțin înclinat mai multe sute de pași, până ajunge la o ripă de vr'o 8—10 stânjini de înaltă, preste care versându-se formează o mică cascadă. Prin rezistența aerului, apa pârâului în cădere se preface în mii și mii de picături, cari lovite de razele soarelui apar ca tot atâta diamanți. Prin picăturile cele multe, apa oferă o mare suprafața aerului; o parte din acidul carbonic ce se află în apă se desface de ea și trece în atmosferă; astfel *bicarbonatul* de var, disolvat în apa pârâului, se preface la cascadă în *carbonat* de var, care nu se mai poate ține în stare disolvată; el se degagează deci și formează la talpa ripei cruste de var preste petri, preste mușchiu și preste alte obiecte. Ceea ce mica cascadă dela Vidra face în proporțiuni mici, cascadele Apeninilor fac în mare: aici în apropierea de Tivoli se află dealuri întregi formate din astfel de incrustațiuni, cari s'au folosit deja pe timpul Romanilor ca peatră prețioasă de zidit. — În esență procesul formării stalactiților este acelaș ca și al formării incrustațiunilor. Apa încărcată cu bicarbonat de var se străcură din vârful muntelui printre stânci până ajunge la coperișul cavernei. Aici venind în contact cu aerul, o parte a apei și a acidului carbonic evaporază și varul ne mai putându-se ține în soluțiune se depune în forma unei scoarțe fine pe bolta cavernei. La anumite locuri ale boltei, apa se adună în cantități ceva mai însemnate; ea de acolo picură neincetat în jos. Și aici se întâmplă tot procesul indegetat mai sus, ear

resultatul este o mică umflătură, mamelonară, care se formează din varul descărcat din soluțiune. Continuând apa a picura, și sloiul de var devine tot mai lung. Din vârful lui apa, ce nu a evaporat, dimpreună cu materia disolvată, pică pe fundul cavernei; aci începe cu incetul formarea unui nou sloiu de var, care se ridică vertical în sus. Sloiurile ce atârnă pe coperișul cavernei în jos se numesc *stalactiți*, cei ce se ridică de pe fundul cavernei vertical în sus se numesc *stalagmiți*. În peștera dela Scărișoara stalactiții sunt scurți; foarte lungi și mari însă sunt stalactiții din peștera dela Adelsberg, din „Grotte des Demoiselles“ ș. a. În cea dela Adelsberg se află nesce stalagmiți, cari formează o ridicătură de mai multe zeci de urme înălțime cu formele cele mai bizare. Dacă acum după analogia cu apa Renului vom cugeta la cantitatea cea minimă de materie solidă, ce se poate afla topită în o mică picătură de apă, ușor ne putem cugeta, că pentru formarea unui stalactit de vr'o câte-va urme lungime, trebuie un restimp de mai multe sute de ani. În istoria pământului însă o mie de ani este mai puțin decât o clipită pentru viața unui om.

De mai mare însemnătate practică decât formațiunea incrustațiunilor și a stalactiților este formațiunea *straturilor de sare*, care joacă un mare rol în industrie și în economie. Și formațiunea acestor straturi avem să o mulțămim acțiunii apei. Apele, cari trec prin sinul pământului, totdeauna poartă mici cantități de chlornatriu (elementele, cari compun sarea), chlormagnesiu, chlorkaliu, chlorcalciu, sulfat de var ș. a. Adunându-se apele mai toate în mare, se adună și materiile disolvate intrînsa. Prin evaporațiune se pierde o parte a apei mării și soluțiunile de săruri devin mai condensate. Dar deoarece ce escedentul apei evaporate se înlocuesce neconținut prin apa proaspătă ce se varsă din riuri în mare, soluțiunea nu ar ajunge nici odată la acel grad de condensare, ca să se poată deosebi din ea sărurile ca material solid. Condițiunile pentru formarea de straturi de sare le aflăm numai acolo, unde un sin de mare se desbină de marea deschisă. Dacă în acest sin se vor vărsa puține riuri, atunci escedentul prin evaporațiune este mai însemnat, decât venitul de apă proaspătă; soluțiunea poate deci deveni tot mai condensată și mai condensată. Trecând condensarea preste un grad anumit, corpurile nu mai pot rămănea în soluțiune, ci se descarcă în formă de straturi de material solid. Dar fiindcă nu toate corpurile numite mai sus se disolvă în aceleași proporțiuni în apă, ci unul mai mult altul mai puțin, pentru aceea și gradul de saturațiune, va se zică, punctul preste care incolo o anumită cantitate de apă numai

este în stare a disolva o anumită substanță, — va fi diferit. Urmarea este, că acele substanțe se descarcă mai întâi din soluțiune, cari ajung mai în grabă la gradul de saturațiune. În mai toate localitățile cu sare deci se află în fund un strat de ghips, pe acesta se așează apoi straturile de chlornatriu (sare în înțelesul adevărat) și de-asupra acestora apoi straturile de chlorkaliu, chlormagnesiu ș. a., cari în mici cantități de apă se disolvă ușor și în cantități mai mari. Folosul sărei în înțeles mai strins (adecă a chlornatriului) este tuturor cunoscut. Chlorurile de kaliu, de calciu, de magnesiu cari în unele locuri, precum la Stassfurt în Germania, se află în cantități considerabile, s'a constatat a fi una din cele mai prețioase materii ce se pot folosi ca gunoiu mineral pentru îmbunătățirea câmpurilor.

Preste tot locul, unde aflăm straturi de sare, a trebuit deci să fie odinioară fund de mare și cu deosebire un sin de mare, care prin ridicarea uscatului la un loc s'a prefăcut în un lac. Aceste condițiuni sunt împlinite în timpul de față la *Marea-moartă* din Palestina, care conține o soluțiune foarte condensată de săruri. Preste multe mii de ani, fundul acelui lac va formă și el un bogat strat de sare.

D. P. Barcianu.

(Va urma).

Principii și fundamente de ortografia daco-romana.

(Urmare).

c) P. Maior ne îndeamnă ca să ne desvețăm de „, de și se pronunță.

P. Maior în tractatul de ortografie, (§. 6, 1826), zice: „Că Românii din Dacia lui Aurelian nu întrebuițază niciodată sonul κ , ci numai z , ei nu zic $m_{\kappa}ni$, ca Românii din Dacia vechie, ci m_zni , și ușor s'ar putea desveța și Românii din Dacia vechie de acest son. Atât cel puțin este sigur, că mulți, de și'l pronunță nu'l scriu nici odată, ci întrebuițază totdeauna z și pentru κ . În manuscriptele vechi nu se vede nicăiri κ , ci numai z . Imi aduc aminte, că am auzit în copilăria mea, vorbind oameni bătrâni, din a căror gură nu se aușia nici odată κ “ *).

Aci trebuie să dovedim:

1. Cine sunt Românii din Dacia lui Aurelian?

Aceasta se constată prin însuși P. Maior, care (Archiv p. 297) pe Românii din Dacia vechie îi numesce și Cisdanubiani, adecă cei dincoace de Dunăre (România, Ardealul etc.); pe cei din Dacia aureliană îi numesce și Transdanubiani, adecă cei dincolo de Dunăre.

*) Asta nu e de creșut, căci așa ceva altul n'a mai pomenit și e contrar firei limbei.

E documentat, că Mesia a fost între Dunăre și Balcan, unde azi e Serbia și Bulgaria, și Aurelian din Mesia a făcut „Dacia aureliană.“

P. Maior zice, că cei dincolo de Dunăre rostesc: Omălu-omlu, omlii, unili; că la ei articolul lu, le în numărul plural se sfârșește în *li*, ear nu în *i* ca la Românii din Dacia veche (p. 339).

A. T. Laurian (Tentamen criticum p. 22) vorbesce asemenea de Dacia aureliană și zice, că la Românii de acolo, după *g* se inmoaie *l*, (p. 23).

Din aceste reguli gramaticale se vede, că dănsii, sub Românii din Dacia aureliană, nu înțeleg pe alții decât pe Macedo-Români, pentrucă la limba lor se refer regulile aduse; deci nu se pot înțelege Românii din Serbia și Bulgaria, cari vorbesc intocmai ca și noi cești de dincoace de Dunăre. La Roșava am vorbit și eu cu Români din Serbia și tocmai în decursul acestui studiu aici în Timișoara am vorbit anume cu Români din Bulgaria, încă sudiți turcesci, și am aflat, că limba lor este intocmai ca a noastră, cu *ж*, și *z*.

Limba macedo-română diferează de a noastră; ea se poate privi de o limbă română independentă în Orient, sau de un dialect al limbei noastre; și încât la Macedo-Români chiar nu ar exista sonul *ж*, nu urmează, că dacă la un popor de vr'o 1½ milion nu este *ж*, un popor de 9 milioane Români să se desvețe de *ж*, mai ales neavând nici o cauză rațională limbistică în sensul strins.

Dar P. Maior zice, că Românii din Dacia aureliană chiar rostesc pe *ж*, și numai când scriu, nu'l întrebuintază, punând în locu *i* pe *z*.

Unde este rațiune atunci, când există două sonuri deosebite, *ж* și *z*, și amândouă se rostesc, ca amândouă să se scrie într'un mod respective *ж* să nu se scrie deosebit?

Dar pentrucă Macedo-Românii nu scriu pe *ж* sau măcar la o fracțiune de popor să nu se și rotească, unde este rațiune, ca o națiune să se desvețe de un son? Precum este imposibil a învăța pe un popor un son străin, tot așa imposibil este a'l desveța de un son propriu, măcar să se indemne printr'o mie de gramatici.

2. P. Maior adaugă, că în manuscrisele vechi, *ж* nu se vede nicăiri.

Ar fi fost de lipsă să ne spună, în ce fel de manuscrise, și anume mai vechi decum sunt cărțile bisericesci sau în manuscrise dela Transdanubiani? În cercetările precedente am arătat că, cu cât o carte bisericească este mai veche, cu atât și *ж* dominează mai tare, scoțând pe *z* și de acolo, unde după toată lumea românească e cunoscut că ar trebui să fie. Dar și dacă nu ar fi în manuscrise, *ж* totuși se rostesc în gura poporului, în tot locul fără ca să se afe insule sau orașe, unde nu s'ar rostii. Pentru ce dar să ne desvețăm de *ж*? Chiar dacă ne vom conjura cu toții asupra lui *ж*, și'l vom scoate din tipar, din rostul poporului însă nici când, și cercând a'l scoate și numai din tipar, facem ceva nechibzuit.

d) T. Maiorescu eartă lui *ж* să trăiască în gura poporului zicend, că cine vrea să'l tot pronunță; înse nu eartă ca în ortografie să aibă literă anume sau să se scrie cu semn deosebit de a lui *z*.

T. Maiorescu a scris opul „Critice“, în partea cea mai mare studiu ortografic și de însemnătate literară. Pentru întâia cetire, un op seducător; căci prin putere filosofică momentan capacitează; însă pentru un studiu inadins, suferă multe contra dovedi.

Fiind însă că adese combate sistemul etimologic precum și cel fonetic și astfel se silește a stabili un principiu nou ortografic, *principiul intelectual*, în adăvăr ceva nou, principiile și tesele ce și le-a pus ca rezultatele punctelor desbătute, le voiu atinge încât cad în cadrul temei mele.

T. Maiorescu (pag. 133) zice: „Din nenorocire nici *ж* nici *ж* nu sunt primite în limba noastră după vre un principiu demonstrabil, ci după o eufonie puțin ficsată.“

La acestea observ:

1. Atunci am pricepe *principiul demonstrabil* ce se pretinde pentru *ж* și *z*, când T. Maiorescu ne-ar fi documentat prin exemple din alte limbi, ce rol joacă în cuvinte atare vocală, și acel rol este el prescriș de un principiu demonstrabil, și apoi, că *ж* și *z* numai atunci pot avè existență, dacă trăiesc după asemenea norme.

Fiindcă noi putem pune pe *ж* și *ж* într'o categorie cu *ö* și *ü* din alte limbi, am cercat din gramaticile mai multor limbi de a afla acel pretins principiu demonstrabil, dar nu l'am aflat. Și ca să luăm de exemplu o limbă romanică am aflat, că în limba francesă *ö* și *ü* există numai pe basa unor reguli excepționale, d. e. *ö* se nasce din *o*, flos = fleur, peuple, novus = neuve, pe când locus este lieu; apoi din *o* să și scrie cu *oeu*, d. e. cor = coeur, soror = seur; din *u*, juvenis = jeune, neutrum = neutre. Așa este și cu strămutarea lui *u* în *ü* și *ou*.

T. M. să nu pretindă așadar pentru *ж* și *ж* un principiu imaginal, adecă ceva ce nu există nici în altă limbă și să știe, că pentru strămutarea lui *a*, e mai ales în *z*, nici o limbă nu are regulă așa frumoasă și precisă pentru strămutarea unei vocale precum este regula ce am arătat'o prin semnele prosodice sub B. d.

2. Sonurile *ж* și *ж* au eufonie destul de ficsată față de celelalte vocale și între sine; căci de nu aveau de veacuri această eufonie, nici că s'ar fi ivit când-va trebuința formării duor literă deosebite și nici P. Maior nu ar fi zis, ca să ne desvețăm de *ж*, nici T. Maiorescu nu ar fi conces, ca să tot pronunță, cine vrea. De o eufonie puțin ficsată s'ar putea vorbi cu privire la limba germană. Exemple am adus în: Vater, haben, și o eufonie tare ficsată în Väter, Mäner, în a căror categorie cade și *ж*, *ж*.

Ce principiu demonstrabil va putea dovedi d. e. un Frances pentru nascerea sonului *ö* în atâtea moduri și din atâtea rădăcini, nu pot pricepe. Va trebui să

zică, că nu poate examina și ocări pe poporul cel vechiu, care le-a produs în acest mod; află, că există în limbă ca produs al organului omenesc și al naturii limbei și le primesce ca factori existenți înaintea sa. Va cerca regulile din limbă pentru aplicarea sunurilor, cari vor conduce regulile, eară nu sunurile vor fi silite de regulile. Dacă nu ar avea toate limbile asemenea greutatea, atunci gramaticile ar consta numai din câte-va reguli.

Limba română trebuie primită cu toate sunurile ei așa cum este; eară nu, după atare „principiu intelectual“ a unui literat.

T. Maiorescu (pag. 172) zice: „Intrebarea este dar, care din sunurile romănesci, cărora nu le corespunde o literă latină, trebuiesc exprimate? descoperindu-li-se o nouă însemnare? Pentru de a răspunde“ — continuă T. M. — „să analizăm, cari sunt *sonuri logice*, eară nu numai *producte brute* de ale găteliului nostru, bine știind că dacă am introduce prea multe litere, nu ar fi o perfecționare, ci o confundare!“

Intrebarea este bună, răspunsul însă neinde-stulitor.

Cu etimologistii rămânem pe terenul limbei latine, cu fonetiștii trebuie să mergem acolo, unde stau alte popoare, cari au mai multe decât 5 vocale, adecă cari au și pe *ö*, *ü*. În principiu nu există un al treilea cas.

În privința modului, putem procedea sau ca Grecii, Latini, Francesii și Englezii, cu câte 2—3 vocale din 5 să exprimăm pe a 6 și a 7 vocală, sau ca Slavii (Serbii, Bulgarii, Rușii, ect.) cu literă deosebită să exprimăm sunul al 6 și 7-lea sau ca Germanii și Maghiarii, prin semne să străformăm literele pentru sunul al 6 și 7-lea. —

Dar T. Maiorescu întreabă: „cari sunt *sonuri logice* și cari *producte brute* de ale găteliului nostru?“

Cercetând gramaticile mai multor popoare, eu încă nu am aflat pomenire de *sonuri logice* și *nelogice*. Ori ce *sonuri* și ori în ce limbă am aduce în combinație cu aceea ce zice T. M., nu aflăm această deosebire. Căci sunurile nu sunt anume introduse după logică la nici un popor, ci sunt introduse de influențe naturale pe neștiute și fără ca poporul să și știe da samă de ele.

T. M. declară între altele pe *ж* de un *son nelogic*, și îl esclude astfel din limba noastră. Înțeleg întrebarea: Oare *ж*, după logică se derivă din *a* sau ar trebui să se derive din *u*? Nu înțeleg însă, pentru ce să punem întrebarea, dacă *ж* este sau nu este *son logic*, derivarea lui fiind întemeiată pe etimologie.

În cursul seculilor, Românii au schimbat sunurile și nici un Român nu poate zice, că sunurile per Romanorum fines sine lege reguntur. Sunurile și strămtările lor nu sunt *producte brute* de ale găteliului nostru, ci sunt părți integrante ale alfabetului și și au existența lor în regulile gramaticale. Prin urmare, T. M. nu are basă logică, dacă în alfabetul nostru de azi află *sonuri logice* și *nelogice*.

T. Maiorescu continuă (pag. 172) astfel: „*Sonuri noue romănesci*, pentru cari alfabetul latin nu are litere a parte, sunt între altele *ж* și *з*. *Sonul ж* are în limba noastră *misiunea logică*: 1. de a marca imperfectul și perfectul la conj. I, persoana a treia, d. e. *мѣта* și *мѣтѣ*; 2. de a însemna deosebirea între substantivele feminine nearticulate și articulate, d. e. *лѣнѣ*, *лѣна*; 3. de a umbrî vocala fără son (ton), făcând limba îndoit de lămurită în flexiunile ei, d. e. *лѣзѣзѣ*, *лѣзѣа* *каі* și *каі*; prin urmare, *sonul ж* trebuie însemnat în scrierea română.“

Lăsând la o parte înțelesul „*sonuri noue romănesci*“, când și T. M. le-a primit a fi existat în limba vulgară, adecă populară din Italia, fără însă să arete și *sonurile vechi romănesci* — observ, că în exemplele citate de T. M., nu *sonul ж* și-a arătat *misiunea logică*. Deosebirea amintită porcede din știința etimologică remasă la popor; căci precum a făcut deosebire în Italia între *laudat*, *laudabat*, *laudavit*, așa face poporul și azi și astfel nu *misiunea logică* alui *ж* a produs rezultatul în *лѣзѣзѣ*, *лѣзѣа* și *лѣзѣзѣ*, ci regulile logice gramaticale ale Românului, aplicând pe *ж* după o rațiune limbistică.

Și dacă azi trebuie să ne adresăm la logică, ne trebuie logica înă numai la ficsarea semnelor, cu cari să deosebim pe *ж* și *з* de alte vocale.

T. M. continuă (pag. 172) astfel: „*Sonurile*, pentru cari alfabetul latin nu are literă a parte sunt *ж*, *ш*, *ц*; dacă un *son* are *importantă logică* sau gramaticală, se va însemna, dacă nu, nu se va însemna.

Însă până când celelalte puncturi ale concludiunii se primesc de fonetici, în privința lui *ж* se vede o mare rezistență. Argumentele rezistenței nu ne par de o natură, de a resturna o urmare neapărută a principului intelectual, a cărui introducere o propunem în scrierea noastră.“

T. M. dar nu se ține de principiul (sistemul) etimologic, nici fonetic, ci *intelectual*, un principiu cu totul nou, ori în ce gramatică și ortografie.

Eu știu, că există sistemul etimologic și fonetic pentru o ortografie, și după aceste sisteme sunt împărțite și ortografiile altor popoare. Francesii și Englezii d. e. sunt etimologiști; Slavii, Germanii și Maghiarii sunt fonetiști. La noi T. Cipariu d. e. este etimologist, A. Pumnul fonetist, dar sistemul intelectual este ceva cu totul nou pe terenul limbilor diverselor popoare.

Înțeleg un principiu intelectual pentru ambele sisteme, ca astfel aplicarea etimologiei sau fonetice să fie după regulile înțelegerii logice, a minții; însă ca principiu de sine stătător nu poate să existe, pentru că atunci ar urma ca o ortografie să se stabilească așa cum pretind ideile unui literat, și nu după cum trebuie să fie conform naturii limbei.

Dr. At. M. Marienescu.

(Va urma).